

Specijalni izveštaj

Pokušaji da se obeleže mesta stradanja podelili Bosnu

Pišu Rachel Irwin iz Haga i Velma Šarić iz Sarajeva, 6 Decembar 2010.

Institut za izvještavanje o ratu i miru

IWPR-Netherlands (IWPR-NL) ima programe za razvoj medija u DRC-u, Ugandi, Sudanu, Srbiji i Bosni i Hercegovini. Kroz svoje programe, IWPR-NL podržava nezavisne medije u ovim zemljama, te tako doprinosi demokraciji i vladavini prava, što je i globalna misija IWPR-a.

Još od 1996. godine, IWPR jednom sedmično objavljuje izvještaje koji se odnose na Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Hagu. Dnevnik Tribunala pruža nezavisan i detaljan uvid u rasprave i suđenja za ratne zločine, kao i procese vezane za tranzicijsku pravdu u regionu.

2007. godine, IWPR je, u saradnji sa Radiom Slobodna Evropa, pokrenuo sedmičnu radijsku emisiju Pred licem pravde, koju prenose desetine radio stanica širom bivše Jugoslavije i koju sluša oko 2 miliona ljudi.

U ljeto 2010., IWPR je producirao i seriju TV priča o tranzicijskoj pravdi, koje su bile emitovane na 30-ak televizijskih stanica širom BiH.

Ovaj specijalni izvještaj napisali su naši reporteri u Hagu i Bosni i Hercegovini. Više informacija možete naći na našoj web stranici iwpr.net

INSTITUTE FOR WAR & PEACE REPORTING The Netherlands
iwpr.net

Fotografije Sanda Ullen

Leva: Spomenik bošnjačkim žrtvama u Kozarcu jedno je od retkih spomen obeležja za nesrpske žrtve čije postavljanje su dopustile vlasti Republike Srpske. Svaka od 1,226 sveća predstavlja jednu žrtvu.

Desna: Spomenik srpskim vojnicima na mestu gde je bio logor Trnopolje, u kojem su bili zatočeni Bošnjaci i Hrvati. Natpis na ćirilici kaže: "Borcima koji su ugradili svoje živote u temelje Republike Srpske".

Specijalni izveštaj

Pokušaji da se obeleže mesta stradanja podelili Bosnu

Mišljenja su podeljena o tome da li spomenici podignuti u znak sećanja na ratna zlodela pomažu ili usporavaju proces pomirenja.

Pišu Rachel Irwin iz Haga i Velma Šarić iz Sarajeva, 6 Decembar 2010.

Malena kuća krem-boje smeštena je na prostranoj livadi, neznatno po strani u odnosu na ostatak bezličnih zgrada u sklopu rudnika železne rude u severoistočnoj Bosni.

Danas ništa ne ukazuje na to da je ova takozvana Bela kuća bila mesto na kojem su bili mučeni, silovani i ubijani mnogi od preko 3,000 Bošnjaka i Hrvata koji su u ovom rudniku bili zatočeni u periodu od maja do avgusta 1992., nakon što su snage bosanskih Srba zauzele grad Prijedor na početku rata u Bosni i Hercegovini.

Širom Bosne, mesta zločina često nemaju nikakva formalna obeležja u znak sećanja na ono što se tu zbilo. Posmatrači kažu da je ovakva situacija rezultat činjenice da sve tri etničke grupe u BiH odbijaju da priznaju da su pojedinci iz njihovih redova počinili zločine.

Stručnjaci za tranzicionu pravdu upozoravaju da to ne samo da otežava preživelim da se suoče sa prošlošću, već i obezvređuje napore koji se čine u cilju unapređenja budućeg suživota. A postojeći spomenici, na mestima gde su ipak postavljeni, često su lišeni bilo kakvih edukativnih komponenti, ili predstavljaju pristrasnu interpretaciju istorije koja samo produbljuje postojeće podele.

Teško da iko više može posumnjati u ono što se dešavalo u logoru Omarska kod Prijedora. O ovom logoru je bilo reči na više suđenja pred Haškim tribunalom, i sudije su tada zaključile da su „zatvorenici bili slabo hranjeni, da je hrana obično bila pokvarena, i da su bili gotovo bez vode“. Zatvorenice su bile silovane, često više puta, a ustanovljeno je i da je u barem jednom slučaju zarobljenik bio prisiljen da odgrize testis drugom zarobljeniku.

Pritvorenici su redovno bili odvođeni u Belu kuću, gde su, prema zapisnicima Tribunala, „mučeni jedan pred drugim. Ponekad su bili prisiljavani i da tuku jedan drugog. Otac je bio pretučen na smrt u prisustvu sina. Ljudi su

urlali od bola. Bilo je krvi po zidovima i na zemlji.“

Omarska je u avgustu 1992. zatvorena, nakon što su novinari upoznali javnost sa uslovima u tom logoru, a fotografije izgladnelih zatočenika izazvale zgražanje širom sveta. Rudnik je 2004. godine preuzela korporacija za proizvodnju čelika ArcelorMittal, koja ga i danas vodi.

„Ako u Omarsku odete bez pratnje nekoga ko je tamo bio, nećete imati pojma šta se tamo desilo“, kaže Satko Mujagić, preživeli logoraš koji je 1993. emigrirao u Holandiju.

„S obzirom na to šta se ovde desilo za svega tri meseca – koliko je ljudi ubijeno i pod kojim uslovima – zaista je neophodno da ovo mesto bude sačuvano.“

Organizacije koje štite interese žrtava kažu da isto važi i za druge logore na tom području – od kojih su najpoznatiji Trnopolje i Keraterm – gde je, prema zaključcima sudija Tribunala, više hiljada ne-Srba trpelo „ponižavajuće i nehumane uslove“ i bilo „neprekidno mučeno“.

Udruženja žrtava kažu kako žele da podignu spomenike na lokacijama ovih i ostalih logora smeštenih u Republici Srpskoj, RS, ali i da do sada u tome nisu imala uspeha. Oni tvrde da im u većini slučajeva lokalni zvaničnici bosanskih Srba nisu dozvolili pristup tim mestima, ili da su moraju da traže dozvolu čak i za običan obilazak.

Rajko Vasić, generalni sekretar vladajuće partije RS-a, Saveza nezavisnih socijaldemokrata (SNSD), za IWPR je izjavio kako „obeležavanje lokacija stradanja predstavlja smišljenu strategiju bošnjačke politike, čiji je jedini cilj da Srbe i srpski narod prikaže kao genocidne.“

„Nemojte živeti u iluziji da će obeležavanje spomenika otežati ili podstaći proces pomirenja, niti da će doprineti uzajamnom razumevanju u zemlji. Jedini koji bi od toga imali koristi su Bošnjaci.“

Prema rečima predsednika bosanskog Udruženja logoraša, Murata Tahirovića, sami preživeli su ponekad na te lokacije stavljali male spomen-natpise – poput onog u Keratermu, koji je nekada bio fabrika keramike – ali u većini slučajeva oni su bili uklonjeni ili izbrisani.

„Nije nam dozvoljeno da postavimo bilo kakav znak sećanja na bilo koju lokaciju za koju sigurno znamo da je bila mesto patnje i gde su nevini ljudi bili ubijani – a to je žalosno“, kazao je on.

Lokalne i državne vlasti uskraćuju dozvolu za izgradnju značajnijih spomenika ili spomen-obeležja, jer tvrde da ne postoji državni zakon kojim bi bilo regulisano to pitanje – izjavio je Tahirović za IWPR.

„Kako je moguće da kad neko pogine u saobraćajnom udesu spomen-ploča bude postavljena, ali kad neko želi da obeleži ratna stradanja mnogih ljudi, to nije regulisano zakonom?“, pita se on.

Po mišljenju nekih posmatrača, zakonska ograničenja su samo izgovor političara koji žele da ostvare vlastite ciljeve.

„Nepostojanje zakona o spomenicima na državnom nivou je nešto na šta većina trenutno vladajućih stranaka računa kako bi sačuvala monopol na istinu. Te stranke nastoje iskoristiti prošlost kako bi produbile podele među ljudima, ne bi li tako ostvarile svoje ciljeve“, kaže Refik Hodžić, bivši koordinator programa Haškog tribunala za Bosnu.

„Uglavnom, u onom segmentu koji kontrolišu [političari], tamo gde predstavljaju etničku većinu oni neće dozvoliti podizanje spomenika [žrtvama iz redova neke druge etničke grupe], pogotovo onih koji su edukativnog karaktera“, nastavio je Hodžić, primećujući kako to nije praksa kojoj pribegavaju samo bosanski Srbi, nego – tamo gde predstavljaju većinu – sve nacionalnosti u Bosni i Hercegovini

S obzirom na takav otpor, mnogi veruju da je neophodno usvajanje zakona o spomenicima.

Kemal Pervanić je imao 24 godine kada je njegovo selo bilo napadnuto, a njegov brat odveden u Omarsku. Svoje iskustvo opisao je u knjizi „Dani ubijanja“, koju je objavio 1999. godine. Danas živi u Engleskoj, a u sklopu rada na svojoj disertaciji proučavao je spomenike u Prijedoru.

Pervanić smatra da različite grupacije u Bosni i Hercegovini često zloupotrebljavaju spomenike kako bi pojačale postojeće predrasude i iskrivile činjenice o nedavnoj prošlosti. Prema njegovom mišljenju, ljudi u BiH treba da se čuvaju takvih zloupotreba, ali to ne bi smelo sprečiti podizanje spomenika.

„Bilo bi idealno kada bismo imali zakon o spomenicima na državnom nivou, koji bi zapravo sprečio da se grade spomenici koji bi širili mržnju“, kaže Pervanić.

„Pročitao sam neke članke u kojima političari kažu: 'Mi nismo ni pokušali da predložimo takav zakon, jer on ne bi ni prošao', kazao je on. „Pa, nema razloga da neko barem

ne pokuša. Ukoliko ne uspete, onda pokušavate opet, i opet, i opet.“

Postoje možda još neke mogućnosti, kaže Branko Todorović, izvršni direktor Helsinškog odbora za ljudska prava (Helsinki Committee for Human Rights, HCHR) u RS-u.

„Zbilja mislim da će vlasti [u Bosni] morati da se suoče sa potrebom da usvoje zakon o ovom pitanju. Ne postoji drugi način da se reguliše ta oblast“, kaže on. „Sasvim sam siguran da će se politika ograničenog odobravanja izgradnje spomenika nastaviti sve dok postoji pravni okvir koji omogućava da se zahtevi slobodno tumače i odbijaju.“

NEKI IZUZECI

Postavljanje memorijalnih ploča ili spomenika ponekad biva odobreno, ali na mestima „skrivenim od očiju javnosti, u selima gde žive povratnici, ili ako se radi o verskim spomenicima na grobljima gde su pokopane žrtve“, kaže Hodžić.

Primer jednog takvog bošnjačkog spomenika postoji u Kozarcu, gradiću nedaleko od Prijedora koji je bio gotovo u potpunosti bošnjački dok ga 24. maja 1992. nisu zauzele snage bosanskih Srba. Nakon toga, nesrpski stanovnici su bili ili ubijeni ili proterani, a njihove kuće uništene.

Danas je Kozarac ponovo većinom bošnjački, i to zbog velikog priliva povratnika, a spomenik žrtvama rata iz tog grada otvoren je u julu ove godine. Unutrašnjost velike sive kamene kupole ispisana je imenima 1,226 stanovnika Kozarca koji su ubijeni za vreme sukoba. Spoljašnjost kupole prekrivena je električnim svećama – po jedna za svaku žrtvu – koje svetle tokom noći.

Ovaj spomenik je nastao tek nakon „intenzivnog lobiranja“, objašnjava Mujagić, koji je odrastao u Kozarcu.

„Sve je to politika“, kaže on. „Kozarac je već bio mala enklava . . . 95 procenata stanovništva je bošnjačko, tako da srpskim vlastima verovatno nije bilo previše stalo. Na neki način se radi o spomeniku za Bošnjake, u njihovom sopstvenom gradu.“

Todorović smatra da su lokalne vlasti bile pod pritiskom da „odobre barem jedan spomenik“.

„Zbog svoje demografske strukture, Kozarac je verovatno predstavljao najmanji rizik“, kazao je on.

Osim toga, spomenik u Kozarcu ne sadrži bilo kakve edukativne komponente, koje inače najčešće izazivaju protivljenje. Svaka od strana je odlučna u tome da izbegne sve što bi moglo biti u suprotnosti sa njihovim tumačenjem ratnih zbivanja, kažu posmatrači.

„Ova polarizovana tumačenja nedavne istorije su zapravo nastavak sukoba drugim sredstvima“, objašnjava Luis Bikford (Louis Bickford), gostujući profesor Njujorškog Univerziteta i bivši direktor Programa sećanja i odgovornosti pri Međunarodnom centru za tranzicionu pravdu.

To je vidljivo i u samom Prijedoru, gde spomenik koji se nalazi na području logora Trnopolje nije podignut bošnjačkim i hrvatskim civilima koji su tu poginuli, nego pripadnicima vojske bosanskih Srba koji su tokom rata poginuli na drugim lokacijama. Stub od sivog kamena okružen je izrezbarenim andeoskim krilima, a u središtu se nalazi veliki krst.

„Postavlja se pitanje da li ovo predstavlja simboliku koja doprinosi dugoročnom miru, ili simboliku koja zapravo omogućava nastavak sukoba“, kaže Bikford. „Ubeđen sam da je u pitanju ovo drugo.“

Reakcije preživelih Bošnjaka su vrlo rečite.

„Oni nam se tim činom praktično rugaju“, kaže Sabiha Turković, koja je bila pritvorena u Omarskoj, Trnopolju i Keratermu. U zatočeništvu je, kako je izjavila za IWPR, u više navrata bila silovana, premlaćivana i mučena.

Tahirović je spomenik u Trnopolju nazvao „dodatnom provokacijom“ od strane vlade, „koja želi da pokaže... da je njihovo spomen-obeležje važno i da treba da ostane tamo, dok [naše] ne može“.

I zaista, opštinske vlasti često odobravaju izgradnju spomenika žrtvama iz vlastite etničke grupe, a blokiraju izgradnju spomenika svima drugima – kažu preživeli i posmatrači.

Srpski spomenik u Trnopolju ilustruje dominantni narativ u RS-u, prema kojem jedva da se priznaje postojanje nesrpskih žrtava.

„Činjenica da je 3,500 ljudi iz Prijedora, i to ne-Srba, umrlo [u tom gradu]... nije javno priznata“, kaže Hodžić. „Razlog leži u tome što vlada RS-a, tj. etnički utemeljen vladajući establišment, neće dopustiti da bilo šta ugrozi njihovo tumačenje događaja iz proteklog rata.“

Zbog međusobno suprotstavljenih ideja o tome šta je prava istina o ratnim zbivanjima, i dalje je vrlo prisutna nacionalistička retorika, naročito među političarima iz RS-a.

Nedavno je predsednik tog entiteta, Milorad Dodik, negirao postojanje genocida u Srebrenici, uprkos presudama dva međunarodna suda. On takođe pominje mogućnost i da se Republika Srpska otcepi od ostatka Bosne i Hercegovine.

Po mišljenju posmatrača, ova vrsta retorike je umnogome povezana sa problemom spomenika.

„Razlog za protivljenje spomenicima je mnogo dublji od pukog suprotstavljanja njihovoj izgradnji“, izjavio je Todorović iz Helsinškog odbora. „To protivljenje je zapravo usko povezano sa opštim poricanjem da su ti zločini uopšte i počinjeni.“

Neki kažu da se poricanje zločina negativno odražava ne celokupnu političku situaciju u BiH.

„Prilično je jasno da čitava ta opstrukcija [spomenika] predstavlja deo politike poricanja“, kaže Dion Van den Berg, viši politički savetnik holandske organizacije IKVPax

Christi, koja je već dugo aktivna na Zapadnom Balkanu.

„Stvari postaju sve gore kada je u pitanju poricanje ratnih zločeda“, kaže Van den Berg, dodajući da se, iako je to najočiglednije u RS-u, ista stvar dešava i na područjima gde dominiraju Bošnjaci i Hrvati.

„Mislim da je za međunarodnu zajednicu važno da ubrza rešavanje problema oko spomenika.“

Međunarodnu zajednicu, po Van den Bergu, u ovom trenutku najviše brinu težnje Bosne i Hercegovine da se priključi Evropskoj Uniji.

„Oni misle da će se pristupanjem EU-u rešiti svi problemi [Bosne i Hercegovine]“, kaže on. „A to nije slučaj.“

Hodžić je naglasio kako EU mora jasno reći BiH da će javno „negiranje pravno potvrđenih činjenica... jednostavno sprečiti bilo kakav napredak zemlje ka ostvarenju njene želje da se priključi Evropskoj Uniji“.

„To mora biti istaknuto kao jedno od najvažnijih pitanja, ne samo zbog uticaja na žrtve i podele među ljudima, nego zato što to stvara osnov za buduće sukobe“, rekao je Hodžić.

„Traume iz devedesetih su toliko ozbiljne, a narativi koji se grade oko tih trauma predstavljaju kičmu ovdašnjih etničkih identiteta. Ukoliko se ne usredsredimo na ta pitanja, i ukoliko to ne učinimo uskoro, ona će ostati zacementirana i jednog dana će nam eksplodirati u lice.“

ZA KOGA SU SPOMENICI?

Iako su većina preživelih i posmatrača saglasni oko toga da spomenici treba da budu podizani na mestima masovnih zločina, ne postoji zajednički stav o tome šta bi trebalo da bude njihova svrha. Treba li da spomenici budu podizani zbog žrtava? Ili ih treba koristiti za edukaciju posetilaca i podsticanje pomirenja među zajednicama?

Kao neko ko je preživio Omarsku, Pervanić kaže kako je poslednjih godina sve više malih spomenika koje u Prijedoru podižu Bošnjaci, ali da se u mnogim slučajevima radi o spomenicima verskog karaktera, koji koriste jezik podele.

„Ljudi na te spomenike stavljaju natpise poput 'Oni su ubijeni na zverski način', kaže on. „Ako tuda prođu posetioци ili deca, pomisliće: 'O, znači Srbi su zveri'“

On naglašava kako su „poruke koje šaljemo izgradnjom tih spomenika veoma važne.“

„Oni ne bi trebalo da ukazuju na nečiju krivicu, nego da budu pouke za budućnost. Po mom mišljenju, ne radi se o onome što su 'oni' učinili 'nama' – svi smo mi ljudi i to je ono što ljudska bića čine jedno drugom u vreme rata. Ratovi nikada nisu crno-beli.“

U tom smislu, on tvrdi da spomenici treba da budu „živi spomenici“ koji ljude edukuju o onome što se tamo desilo.

Nekoliko preživelih sa kojima smo za ovu priliku razgovarali ukazuju na to da bi želeli da vide kako su

nekadašnji zatvorski logori pretvoreni u neku vrstu muzeja, te da nije dovoljno imati samo spomenik sa ispisanim imenima.

Naravno, upravo su takvi spomenici i razlog za pružanje otpora njihovoj izgradnji.

„Kada sam se par puta otišao u Omarsku, razgovarao sam sa nekim Srbima i oni su mi rekli: 'Treba da sačekamo da prođe još 50 godina i vreme će se postarati za to', kaže Pervanić. „E pa vreme se neće postarati za to. Ako odmah počnemo da se bavimo ovim problemom, brže ćemo ga i rešiti. U protivnom, neispričane priče će se kroz izvesno vreme pretvoriti u mitove, a to je vrlo opasno.“

Kao preživeli logoraši, i Pervanić i Mujagić aktivno su učestvovali u nastojanjima da u Omarskoj bude podignut spomenik koji je ArcelorMittal 2005. godine pristao da finansira. Ta kompanija je tada rekla da će sačuvati Belu kuću, te da će ona na kraju biti pretvorena u memorijalni centar. Takođe je angažovala medijatore iz britanskih dobrotvornih organizacija, koji rade sa lokalnom srpskom zajednicom, bošnjačkim povratnicima i onima koji žive u dijaspori.

Pervanić kaže da je u početku žarko želeo da sudeluje u tom projektu.

„Kada gledam na to iz ove perspektive, mislim da je moj optimizam bio pomalo naivan“, izjavio je on za IWPR. „Mislilo sam samo na sve one dobre stvari koje mogu prosteći iz našeg pokušaja da analiziramo i razumemo čitavu situaciju.“

Međutim, on kaže da, pored ostalog, „Srbi nikada nisu bili spremni da prihvate bilo kakav spomenik na mestu logora Omarska“.

Gradonačelnik Prijedora, Marko Pavić, javno se usprotivio toj inicijativi, a dodatne komplikacije su dovele do toga da ju je ArcelorMittal u februaru 2006. obustavio. Kompanija je potom u svom saopštenju navela kako se „ipak nada da će se pokazati mogućim da se taj posao nastavi i da će projekat biti priveden kraju uz podršku svih učesnika“.

To tek treba da se desi.

Pervanić kaže kako više nije siguran u to da bilo kakav spomenik može biti nametnut zajednici koja je još uvek ne želi da se suoči sa sopstvenom prošlošću.

„Mnogi preživeli kažu da je ArcelorMittal većinski vlasnik kompanije, te da može i da nametne to rešenje“, kazao je on. „Ali nisam siguran da bi nametnuto rešenje funkcionisalo.“

On je ukazao na srebrenički memorijalni centar i groblje u obližnjim Potočarima, koji su izgrađeni 2003. u znak sećanja na masakr koji su snage bosanskih Srba izvršile u julu 1995. nad oko 8,000 bošnjačkih muškaraca i dečaka.

Poput Prijedora, i Srebrenica se danas nalazi u RS-u, a podizanje tamošnjeg memorijalnog centra je naposljetku bilo omogućeno direktnom intervencijom iz Kancelarije

Visokog predstavnika u Sarajevu, odnosno međunarodnog organa čiji je zadatak sprovođenje odredbi Dejtonskog mirovnog sporazuma, kojim je okončan rat u BiH.

„Samo jedan dan nakon srebreničke komemoracije u Potočarima, Srbi održavaju vlastitu komemoraciju za svoje žrtve“, kaže Pervanić. „I šta je rezultat svega toga? Doprinosi li to miru i pomirenju? Je li to dobro za budućnost Bosne? Ne znam.“

Spomenici pružaju mogućnost da se ubrza proces pomirenja, nastavlja Pervanić, a predstavljaju i priliku za javne rasprave – u kojima može sudelovati veliki broj ljudi – o otvorenim pitanjima vezanim za ovaj problem.

„Kad mislim o ratu, pokušavam da ne razmišljam u stilu 'Komšije su mi spalile selo i odvele me u logor'. Pokušavam da shvatim uzroke, šta su dublji razlozi za sve to“, kaže on. „Zbog toga govorim da je važno da se o ovom pitanju javno raspravlja, da se čuju različita mišljenja. To će ljude navesti da razmisle o mnogo širim temama, umesto da se bave samo sirovim činjenicama. Ako prihvate takav način razmišljanja, onda suočavanje različitih narativa ima smisla“.

Međutim, ideja pomirenja – pogotovo u kontekstu spomen-obeležja – može biti veoma problematična, zapaža Van den Berg iz organizacije IKV Pax Christi.

„Ja nikada ne koristim reč pomirenje“, kaže on. „Nije na meni da odlučim kada ljudi treba da se pomire. Zamislite da ste ostali bez oca i brata i da vam neko priđe i kaže: 'Prošlo je 15 godina, nastavi da živiš svoj život.' To je nemoguće. Zaista je na ljudima da sami odluče kako i kada treba da se pomire“.

On je rekao da bošnjačka i srpska zajednica ne mogu biti „prisiljene“ da se saglase oko onoga što se desilo.

„Jedni imaju jednu, a drugi drugu istinu“, nastavio je Van den Berg. „Proći će decenije pre no što uskladite njihova različita tumačenja istorije, ukoliko ikada do toga i dođe.“

KAKO DALJE?

Nakon holokausta, spomen-obeležja Jevrejima su podizali Nemci – kaže Mujagić.

„To bi trebalo da učini nacija u čije ime se sve ovo desilo, i to se ne može nametnuti. S druge strane, ako budemo samo sedeli i čekali da oni nešto učine, onda se nikada ništa neće ni desiti“, kaže on.

„Ne možemo čekati na njih. Treba sami da nastavimo . . . da postignemo da ti zločini budu vidljivi svima. U jednom trenutku, političari više neće moći da ih ignorišu. To će postati deo svakodnevnog života. Neće se to dogoditi sutradan, pa čak ni za godinu dana, ali za pet ili deset godina stвориće se povoljan trenutak da se konačno reši ovaj problem, jer on neće nestati, on je sve vreme tu.“

Mujagić kaže kako nije odustao od podizanja spomenika u Omarskoj. Godine 2008., pet nevladinih organizacija – uključujući i njegov NVO Optimisti 2004 – okupile su se

sa namerom da pišu zahteve lokalnim vlastima, kao i da organizuju konferenciju o logoru. Međutim, do sada je, po njegovim rečima, bila održana samo jedna javna rasprava u Prijedoru, a dva puta godišnje organizuju se posete nekadašnjem logoru.

Glavni razlog za to je politika, koja postaje sve radikalnija u RS-u i Prijedoru, ali donekle i u Sarajevu", kaže Mujagić. „Shvatili smo da je – s obzirom na to da je u Bosni sve ispolitizovano – veoma teško početi pisati pisma u kojima se traži izgradnja ovog spomenika. Ne želimo da Omarska bude deo politike, već deo bosanske i evropske istorije.“

Posmatrači kažu da, iako je pitanje spomenika u BiH skoro uvek ispolitizovano, ne znači da se to mora odnositi i na njihov sadržaj.

„Spomenici definitivno mogu biti ne-politički; međutim, pitanje je kakvo će biti tumačenje tih spomenika“, zapaža profesor Njujorškog Univerziteta Bikford. „Ali mislim da namjera koja stoji iza njih može biti ne-politička, pa samim tim i projekat koji stoji iza njih može biti ne-politički.“

Pervanić kaže da će, ukoliko barem Bela kuća bude sačuvana kao spomenik, to biti ne samo način da se edukuju drugi, već će i njemu samom pomoći da prevlada ono što mu se tamo desilo.

„Govoreći kao žrtva, mislim da mi, ako ikada osetim potrebu da tamo odem, treba omogućiti pristup tom mestu“, rekao je on. „A ako na tom mestu bude spomenik, onda se mogu vratiti i naći načina da se suočim sa svojom prošlošću.“

Po njegovim rečima, Omarska treba da upozori na ono što ne treba činiti drugim ljudskim bićima – i to kako Srbe, tako i ne-Srbe.

„Ti zločini su bili počinjeni protiv mene, ja sam tu bio zamalo ubijen“, kaže on. „Ali krug nasilja treba da bude prekinut mojim stradanjem.“

Mujagić se slaže sa ovim stavom i tvrdi kako Omarska treba da „upozori na bezumlje koje se više nikome ne sme desiti“.

U tom smislu, obojica kažu i kako bi trebalo da postoje i spomenici na mestima gde su tokom rata bili zatočeni Srbi.

Pervanić se pozvao na primer logora Čelebići u južnoj Bosni, gde su – prema zaključcima sudija Haškog tribunala – srpski pritvorenici bili ubijani, mučeni i silovani od strane bošnjačkih i hrvatskih stražara.

„Nije važno to što je tamo bio zatočen manji broj ljudi, [oni] su trpeli nehumano postupanje, i smatram da i ta mesta treba da budu obeležena“, kaže Pervanić. „Na primer, ukoliko Bošnjaci odu da posete ta mesta, treba da znaju šta su pripadnici njihovog naroda učinili tim ljudima.“

Po rečima Todorovića iz Helsinškog odbora, do sada nije bilo nikakvih formalnih zahteva za podizanje spomenika u Čelebićima. Taj logor danas koriste bosanske oružane

snage, što – dodaje on – znači da bi pribavljanje odobrenja išlo jako teško.

Bilo je pokušaja da se postavi spomenik u zgradi Državnog suda u Sarajevu, nekadašnjoj kasarni Viktor Bubanj, gde su Srbi tokom rata, kako tvrde, bili zatočeni i zlostavljani. Ali taj je zahtev, kaže Todorović, odbijen. Zločini koji su tamo navodno bili počinjeni nikada nisu bili predmet sudskih procesa.

I inače, kada su u pitanju spomenici, broj zvaničnih zahteva srpskih organizacija je „daleko manji“ od broja zahteva koje su podnele nesrpske organizacije – zapaža Todorović.

Slavko Jovičić je, kao Bosanski Srbin koji tvrdi da je bio zatočen u kasarni Viktor Bubanj, pokrenuo inicijativu za postavljanje spomen obeležja na tu lokaciju.

„Niko ne treba da ima iluzije da će to biti zaboravljeno preko noći, i zbog toga se ja zalažem za [obeležavanje] svih mesta patnje, nezavisno od nacionalne ili verske pripadnosti žrtava“, kaže on.

Međutim, dodaje on, kad bi to bilo učinjeno na svakom mestu gde se desio zločin, Bosna bi bila „prekrivena“ spomenicima.

„Gde bismo na kraju stigli, ako bismo označili sva mesta masovnih ili pojedinačnih stradanja u BiH?“, pita Jovičić. „To nam ne bi omogućilo budući suživot, već bi nas stalno vraćalo u vreme koje je donelo nesreću za sva tri naroda.“

No, ostali preživeli kažu kako je postizanje konsenzusa o ovim pitanjima, koliko god to bilo teško, ključno za budući suživot.

„Sećanje na prošlost će na neki način otvoriti put ka budućnosti“, kaže Mujagić. „Ono će stvoriti pretpostavke za normalan zajednički život svih naroda na ovim prostorima.“

Rachel Irwin izveštava za IWPR iz Haga.

Velma Šarić je obučena novinarka IWPR-a iz Sarajeva.

